

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, НАУКОВА СПАДЩИНА І ТВОРЧИЙ ДОРОБОК АКАДЕМІКА В. І. БОНДАРЯ

Кобильченко В. В.,

доктор психологічних наук, професор,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Омельченко І. М.,

доктор психологічних наук, професор,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

ВНЕСОК В.І.БОНДАРЯ У СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ ДОСЛІДЖЕНЬ В ІНСТИТУТІ ДЕФЕКТОЛОГІЇ АПН УКРАЇНИ

Постановка проблеми. За увесь час свого існування спеціальна психологія була невід'ємною частиною дефектології – комплексної науки, яка охоплювала як різнобічне вивчення причин і механізмів розвитку, що відхиляється від норми, так і розробку науково обґрунтованих медико-психолого-педагогічних корекційних впливів стосовно дітей, що мають різні порушення психофізичного розвитку [2].

Зусилля психологів, які працювали в дефектології, були спрямовані, насамперед, на вивчення особливостей розвитку дітей (головним чином, – когнітивної сфери) стосовно до виділених типів аномального розвитку. Результати проведених у той період психологічних досліджень сприяли нагромадженню знань про особливості розвитку дітей у всіх галузях дефектології, внесли вклад у розвиток теоретичних основ і методів диференціальної діагностики, дозволили обґрунтовувати необхідність диференціації навчання сліпих і слабозорих, глухих і слабочуючих, розумово відсталих і дітей із затримкою психічного розвитку тощо. Між тим, зберігалися значна ізоляваність різних напрямків спеціальної психології й, переважно, прикладний характер проведених досліджень [6].

Разом з тим, прикладний характер даної науки, її спрямованість на вирішення актуальних і важливих завдань не повинні перетворювати її в якийсь утилітарний придатак практики. Прикладне використання науки прямо залежить від розвиненості її концептуальної бази. Крім того, сучасна реальність практичної роботи така, що фахівцям в галузі освіти доводиться мати справу, як правило, не з однією формою порушень, а відразу (або по черзі) з декількома. Саме тому, таким важливим є знання загальних основ спеціальної психології, єдиних закономірностей порушеного розвитку [7].

Потрібна була досить тривала еволюція самої практики, перш ніж прийшло усвідомлення необхідності глибоких і всебічних знань про

особливості порушеного розвитку різних груп дітей як важливого фактора ефективної навчально-виховної роботи з ними. Але й цього виявилось недостатньо, тому що сама психологія повинна була досягти того рівня зрілості, при якому змогла б відповісти на запити й потреби практики [9].

Шляхи історичного розвитку спеціальної психології визначаються переплетенням двох еволюційних рядів, які постійно взаємодіють між собою, – системи спеціальної освіти й самого психологічного знання.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дефектологія, як окрема наукова галузь, у 30-х роках минулого століття зазнала руйнівної шкоди. Як зазначає у своїй історичній розвідці Н. Дічек, через політичні репресії, пов'язані зокрема й з арештами провідного на той час практикуючого українського вченого-дефектолога І. Соколянського (1933 р. та 1937 р.), в Україні фактично були зупинені дефектологічні дослідження, основними центрами експериментальних і теоретичних студій у галузі дефектології, генетичної і педагогічної психології залишилися науково-дослідні установи Москви і Ленінграда, які й формували загальнорадянський науковий дискурс у цій сфері [3].

Науковці – психологи, педагоги, психіатри – після звільнення українських теренів у 1943 – 1944 рр. відповідно до наказу НКО УРСР № 203 у березні 1944 р. розпочали свою роботу у рамках Інституту дефектології у м. Києві. у визволеному Києві знову почав працювати також УНДП, а в жовтні 1945 р. з нього за ініціативою на той час професора Г. Костюка, і відповідно до постанови виділився інститут психології. Н. Дічек зауважує, що до попередньо визначених завдань діяльності новоствореного інституту психології також входило наукове опрацювання актуальних проблем зокрема й спеціальної психології.

На жаль, Науково-дослідний інститут дефектології проіснував відносно недовго і припинив своє існування з січня 1955 р. унаслідок заходів влади з «поліпшення організаційної структури та усунення надмірностей у штатах адміністративно-управлінського апарату системи МО УРСР» та об'єднання з УНДПом [3].

Проголошення незалежної Української держави у 1991 році минулого століття уможливило відродження та функціонування Інституту дефектології як самостійної науково-дослідної установи в структурі АПН України, яка була створена у цей час.

У 1994 році Інститут дефектології за ініціативи академіка М. Ярмаченка, який став першим президентом Академії педагогічних наук України, був відроджений (натепер Інститут носить його ім'я, а саме: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України).

Першим директором Інституту став знаний в Україні дефектолог, доктор педагогічних наук Віталій Іванович Бондар (нині – професор, дійсний член НАПН України). На місце свого заступника В. Бондар запросив також добре відомого в Україні вченого-психолога, доктора психологічних наук Івана Дмитровича Беха (нині також професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України).

Метою статті є висвітлення внеску В. Бондаря у становлення психологічного напрямку досліджень в Інституті дефектології АПН України (1994–2000 р.р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Хочемо зауважити, що до здобуття незалежності в Україні було обмаль наукових досліджень в царині спеціальної психології. Флагманом на той час можна цілком заслужено вважати лабораторію спеціальної психології, яка тоді перебувала в складі Науково-дослідного інституту психології УРСР. В лабораторії працювало 8 співробітників, серед них включно із завідувачем Н. Стадненко було три кандидати психологічних наук (Т. Ілляшенко, Т. Марчук). Лабораторія займалась прикладними дослідженнями, розробляла діагностичний інструментарій для обстеження різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку, досліджувала особливості інтелектуального розвитку таких дітей та умови корекції недоліків їх пізнавальної сфери.

У межах лабораторії спеціальної психології НДІ психології працювала також республіканська медико-педагогічна комісія, яку також очолювала Надія Михайлівна Стадненко. Зауважимо, що Надія Михайлівна Стадненко очолювала лабораторію спеціальної психології НДІ психології з 1966 року.

Саме на базі даної лабораторії разом із трьома педагогічними лабораторіями (олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки та тифлопедагогіки), що до цього часу перебували у складі Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР (УНДІП), і було створено Інститут дефектології.

Це дозволило розгорнути в Україні не тільки прикладні, а й фундаментальні психологічні дослідження, чому також сприяло створення у 1996 році при Інституті дефектології спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій.

В короткочасовій перспективі ще чотири співробітника лабораторії спеціальної психології (Т. Сак, Л. Борщевська, А. Обухівська, Т. Жук) здобули наукові ступені кандидата психологічних наук, що значно посилило її науковий потенціал.

Значна увага до психологічного напрямку наукових досліджень директора Інституту В. Бондаря, та його заступника І. Бега створила необхідні передумови для започаткування фундаментальних наукових досліджень в царині спеціальної психології.

Першими докторськими дисертаціями зі спеціальної психології, захищеними в Інституті дефектології АПН України, були:

1. Фомічова Л. І. Проектування навчання як засіб інтелектуального розвитку дошкільників з вадами слуху: операціонально-знаковий підхід (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук: спеціальність 19.00.08 «Спеціальна психологія», захищена у 1997 році).

2. Вісковатова Т. П. Проблема генезу діагностики і психолого-педагогічної корекції затримки психічного розвитку в дітей (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук: спеціальність 19.00.08 «Спеціальна психологія», захищена у 1997 році).

3. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з обмеженими розумовими можливостями (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук: спеціальність 19.00.08 «Спеціальна психологія», захищена у 2000 році).

Натепер, завдяки міцному організаційному та науковому фундаменту, закладеному першим директором Інституту Віталієм Івановичем Бондарем інститут успішно функціонує й розвивається.

На сьогодні драйвером психологічного напрямку в Інституті є відділ психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, в складі якого працюють 4 доктори та 4 кандидати психологічних наук.

Відділ здійснює розробку психолого-педагогічних засад навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку; компетентнісно орієнтованих програм галузевих знань; інноваційних технологій навчання, виховання, розвитку; технологій психологічної діагностики та корекції дітей різних вікових груп з порушеннями когнітивного розвитку; прогнозування подальшого розвитку дитини.

Якщо на момент створення Інституту в його складі було, нагадаємо, лише три кандидати психологічних наук, то натепер працює 8 кандидатів та 6 докторів психологічних наук, які проводять прикладні й фундаментальні наукові дослідження в галузі спеціальної психології, розробляють наукові психологічні основи навчання та виховання дітей різних вікових груп різних нозологій, та технології психологічної підтримки й супроводу дітей з психофізичними порушеннями та їх батьків.

В інституті ведеться підготовка докторів філософії за напрямом 053 «Психологія» за оригінальною освітньо-науковою програмою «Спеціальна психологія», за якою наразі навчаються близько 20 здобувачів третього рівня вищої освіти.

Крім того, в Інституті постійно діють курси підвищення кваліфікації керівних, педагогічних та науково-педагогічних працівників спеціальних та інклюзивних навчальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів з використанням інноваційних освітніх психолого-педагогічних технологій.

Висновки. Насамкінець хочемо зауважити, що завдяки започаткованим В. Бондарем основам, в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України натепер спеціальна психологія інтенсивно розвивається не тільки як прикладна, але і як академічна наука, всупереч триваючій російсько-українській війні.

Зауважимо, що потреба в отриманні системних знань про людину з порушеннями біопсихосоціального розвитку на різних вікових етапах, починаючи з раннього дитинства, проявляється в усе зростаючому взаємопроникненні теоретико-експериментальних репрезентацій реальності, сформованих у суміжних науках. Виходячи із цього, міждисциплінарна орієнтованість досліджень набуває особливого значення і для сучасної української спеціальної психології.

Література.

1. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки. Київ: Знання, 2007. 375 с.
2. Дефектологічний словник: навч. посіб. за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.
3. Дічек Н. Внесок Науково-дослідного інституту дефектології у розвиток спеціальної школи в Україні у перші повоєнні роки. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 2. С. 62–74.
4. Кобильченко В. В. Інтегративна парадигма як теоретико-методологічний орієнтир сучасної спеціальної психології. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 4. С. 14–23.
5. Кобильченко В. В. Пояснювальні принципи як методологічний орієнтир спеціальної психології. Особлива дитина: навчання і виховання. 2019. №2. С. 33–47.
6. Кобильченко В. В. Спеціальна психологія на сучасному історичному етапі: пошук власної наукової ідентичності. Педагогіка і психологія. 2016. №2. С. 64-70.
7. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Нова парадигма спеціальної психології. Особлива дитина: навчання і виховання. 2020. №3. С. 7–14.
8. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Предмет і міжпредметні зв'язки спеціальної психології в світлі сучасних методологем. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць / за ред. В.В. Засенка. Київ: ФОП «Симоненко О. І.», 2020. Вип. 17. С. 94–109.
9. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Спеціальна психологія: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
10. Кобильченко В., Легкий О., Довгопола К., Кондратенко С., Васильєва О. Українська тифлологія: тридцять років незалежності. Особлива дитина: навчання і виховання. 2022 № 3. С. 32-39.
11. Федоренко С.В. Навчання і виховання дітей з порушеннями зору в Україні: історія та сьогодення : Монографія. Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2012. 306 с.

Синьов В. М.

доктор педагогічних наук, професор,
дійний член Національної академії педагогічних наук України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Коваленко В. Є.

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ВНЕСОК АКАДЕМІКА В. І. БОНДАРЯ В ПІДГОТОВКУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 016 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА НА ХАРКІВЩИНІ

20 жовтня 2023 року виповнилося 85 років від дня народження видатного українського вченого-дефектолога, доктора педагогічних наук, професора, академіка Віталія Івановича Бондаря, якому належить одне з найпочесніших місць в історії та сучасності вітчизняної спеціальної педагогіки. Мудрість,